

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ У МЕЖАХ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Актуальність. Ліс – це екосистема, у якій поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище. Це унікальне національне багатство України, стратегічний ресурс держави, екологічне і соціальне значення якого переважає економічне. Неможливо переоцінити екологічне значення лісів, що проявляється в наступних його властивостях:

- клімато-покращувальних. Випаровування, що виробляється деревами, зволожує повітря та пом'якшує клімат. Ліси запобігають змінам клімату, поглинаючи вуглекислий газ з атмосфери, чим зменшують ризик парникового ефекту.
- водоохоронних. Ліси впливають на територію, де знаходяться, а також на ту, що оточують, збільшують річну кількість опадів. Вони затримують вологу, регулюють поверхневий стік води та рівень ґрунтових вод. Наявність лісових масивів у басейні річки попереджує руйнівні повені, а також забезпечує повноводність річок.
- захисних. Ґрунтозахисна функція лісу полягає у збереженні родючості ґрунту та цілісності його поверхні, тобто захист від ерозії, підвищення урожайності сільськогосподарських культур.

Ліси України виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні та оздоровчі функції і мають обмежене експлуатаційне значення. Ліс є джерелом деревини, будівельних матеріалів, сировини для деревообробної, меблевої, целюлозно-паперової та інших галузей промисловості. Україна належить до лісодефіцитних держав. Залісненість її території — 14,2 %. Ліси розміщені по території нерівномірно: в Поліссі — 29 % площі регіону, Лісостепу — 14, Карпатах — 40, Степу — 5, Криму (в основному в горах) — 10 %. Хвойні насадження займають 42,2 % від загальної площі вкритих лісом земель, твердолистяні — 43,2, м'яколистяні — 13,6 %. У біосфері ліс виконує унікальні функції: він поглинає вуглекислий газ, поставляючи понад 50 % кисню. Ліс сприяє збільшенню запасів підземних вод, зберігаючи вологу атмосферних опадів; завдяки лісові поверхневі води отримують рівномірне живлення підземними водами. Зменшуючи поверхневий стік, ліси уповільнюють водну і вітрову ерозію ґрунтів. Крім того, в лісових районах практично не відбувається замулювання річок, ставків, водосховищ. Особливої уваги заслуговують санітарно-гігієнічні функції лісів, завдяки яким формується сприятливе для життя людини екологічне середовище, що забезпечує стабільність та гармонійний розвиток природних і антропогенних систем. Лісові екосистеми відіграють ключову роль у процесах природного очищення атмосфери, адже здатні активно фільтрувати та трансформувати забруднюючі речовини, зокрема газоподібні сполуки, та забезпечувати сталий кисневий баланс у біосфері. Крім того, насадження здатні акумулювати та частково знешкоджувати певні елементи промислових викидів, тим самим зменшуючи рівень техногенного навантаження на довкілля. Особливу цінність у моніторингу стану повітря мають рослини-індикатори, що чутливо реагують на зміни хімічного складу атмосфери. Незважаючи на те, що площа лісів становить лише близько 9 % земної поверхні, саме лісові фітоценози утримують найвищий показник біомаси на одиницю площі, забезпечуючи високий темп кругообігу кисню та вуглекислого газу.

Дослідження доводять, що кожен гектар лісосукуп здатен забезпечити захист 25-30 гектарів орної землі. Позитивний економічний ефект від збільшення врожайності на захищених територіях значно перевищує витрати на створення і догляд за захисними насадженнями.

Загальна площа земель лісового фонду Житомирської області становить 1,1 млн. га. Лісистість Житомирщини одна з найбільших в Україні і становить 33 %, поступаючись лише Закарпатській, Івано — Франківській та Рівненській областям. В області найбільшого поширення мають соснові, сосново-дубові, дубово-грабові та вільхові ліси. Ведення лісового господарства по області здійснюють 35 лісгосподарських підприємств, з них: Житомирське обласне управління лісового господарства – 19 підприємств здійснюють свою діяльність на площі 749,0 тис. га; ЖОКАП «Житомироблагроліс» — 13 підприємств – 312 тис. га; Міноборони – 1 підприємство – 13 тис. га; Мінагрополітики – 2 підприємства – 33 тис. га. В області переважають соснові ліси, які займають 59,1 % вкритої лісом площі. Дубові ліси (рис. 2.3) займають 19,1 %, березові — 14,7 %, вільхові — 4,7 %, осикові — 0,9 %, інші — 1,5 % [12]. Обласне управління лісового господарства оцінює, що 61 % усіх його насаджень становлять хвойні ліси, 20 % — твердолистяні і 19 % — м'яколистяні породи.

Рис. 1. Видовий склад переважаючих порід в лісах Житомирської області

Житомирське Полісся традиційно характеризується значним лісовим покривом, багатством біорізноманіття та високим потенціалом для заготівлі деревини та інших лісових ресурсів. Лісові екосистеми регіону виступають не лише економічним, а й екологічним резервуаром, відіграючи ключову роль у стабілізації клімату, водного балансу та формуванні локального середовища. Однак із початком військових дій на сході України у 2014 році, а особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 році, лісове господарство Житомирського Полісся зіткнулося з низкою нових викликів. У воєнний час пріоритети державної політики зміщуються у бік безпеки, що призводить до зниження рівня охорони та моніторингу лісів, зокрема у прифронтових та прикордонних регіонах.

Військові дії чинять як прямий, так і непрямий негативний вплив на лісові масиви. До прямих загроз відносяться вибухи, пожежі, пошкодження деревостанів внаслідок обстрілів, а також масштабні незаконні вирубки, пов'язані із будівництвом тимчасових укріплень та відсутністю належного контролю. Так, за офіційними даними, у 2024 році майже 50 % усіх лісових пожеж у Житомирській області були спричинені обстрілами з боку російських військ.

У цілому майже 50% території лісового фонду Житомирської області представлені суборами, серед яких домінують вологі й свіжі лісорослинні умови. Майже третина лісового фонду регіону характеризується відносно багатими умовами (сугрудами), де переважають насадження природного походження, з яких майже 150 тис. га – це вегетативні деревостани. У межах досліджуваного регіону на багаті лісорослинні умови (груди) припадає менше ніж 5 % території, тоді як майже 85 % насаджень Житомирщини ростуть у свіжих і вологих умовах, а частка сухих умов у регіоні становить тільки 1,2 %. Насадження вегетативного походження у 85 % випадків ростуть у вологих і сирих умовах, тоді як для насаджень насінневого походження характерними умовами зростання є свіжі гігروتопи.

Разом із тим, сучасні виклики, пов'язані з військовими діями, значно ускладнюють стан лісового господарства, призводять до масштабних пожеж, незаконних вирубок та пошкодження екосистем. Це вимагає посилення моніторингу, впровадження сучасних методів управління лісами та відновлення пошкоджених територій. Таким чином, ліси Житомирщини є не лише економічним ресурсом, але й ключовим чинником екологічної стабільності регіону та країни загалом. Збереження та раціональне використання лісових екосистем має стати стратегічним пріоритетом, особливо в умовах воєнних загроз та зростаючого антропогенного навантаження.

Список літературних джерел:

1. Пацева І.Г. Кагукіна А.М. Можарівська І.А. Наукові підходи до вирішення проблем відновлення лісових екосистем. Проблеми хімії та сталого розвитку. 2025. Вип. 2. С. 95-101.
2. Пацева І.Г., Кагукіна А.М. Відновлення деградованих лісових екосистем внаслідок бойових дій в умовах змін клімату. Екологічні науки. 2025. Вип. 2(59). С.173-177.
3. Пацева І. Г., Барабаш О. В., Мельник-Шамрай В. В., Шамрай В. І. , Пацев І. С. Аналіз сучасного стану лісових ресурсів у контексті сталого розвитку. Збірника наукових праць Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова. 2023. № 4 (493) . С. 205-211
4. Пацев І.С., Барабаш О.В., Пацева І.Г. Вплив воєнних дій на лісові екосистеми Житомирщини. Екологічні науки. 2023. Вип. 5 (50). С. 114–118.
5. Мельник-Шамрай В.В., Шамрай В.І., Краснов В.П., Можарівська І.А., Іванюк Р.О., Весельський О.О. Екологічна безпека лісових екосистем в умовах невизначеності. Екологічні науки : науково-практичний журнал. К. : Видавничий дім «Гельветика», 2025. № 3(60). С. 124-132. DOI: doi.org/10.32846/2306-9716/2025.eco.3-60.23
6. Мельник-Шамрай В. В. Вертикальний розподіл ¹³⁷Cs у ґрунтах свіжого та вологого субору Українського Полісся. Вісник ПДАА. 2021. № 3. С. 101–109.